

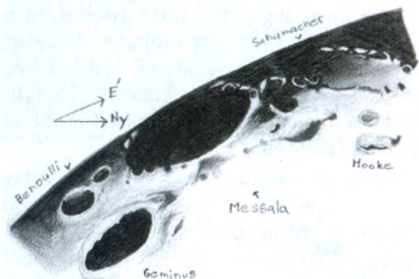
Akkor és most

Megindító élmény harminc-negyven éves észleléseket kézbe venni, régi leírásokat olvasgatni. Készítők, ha élnek még, talán már rég felhagytak az efféle tevékenység végzésével és el is felejtették a Hold felszíni alakzatait. De az is lehet, hogy néhányan még itt vannak közöttünk, csak egyszerűen nincs idejük vagy kedvük az észlelésekhez. De a munkájuk megmaradt és remélhetően nemsokára mindenki számára hozzáférhető lesz, digitális formában. Történt ugyanis, hogy a szakcsoport vezetője, Kocsis Antal barátunk átadta szkennelésre a nála lévő régi archívumot. A legrégebbi anyagok 1968-ból valók, ezeket Szentmártoni Béla készítette. Az Albireo Amatőrcsillagász Klub archívumában lévő holdészlelések az 1968-tól 1981-ig terjedő időszakban születtek, de a túlnyomó többség a '70-es évek elejéről való. A megfigyelések zöme egyszerű leírás, de sok rajz is található ebben a pedánsan összegyűjtött és szépen bekötött albumban. A másik észlelési gyűjtemény az 1988-tól a kilencvenes évek végéig készített észleléseket tartalmazza. Ez rendkívül gazdag anyag, feldolgozása nagyon időigényes feladat lesz.

Az archívumok hozzáférhetősége most igazán kapóra jött, mert szeptemberben a szörnyű időjárás miatt egyetlen egy észlelés sem született. Ennek ellenére két észlelőtől is kaptunk rajzokat, igaz ezek még a nyáron készültek. Benei Balázs a Müller-krátert rajzolta le még június 25-én. Balázsnak ez volt a legelső holdészlelése és nagyon szép munkát végzett. Csak emlékeztetőül: az októberi Meteorban megjelent Kárpáti Ádám-féle felvételen is szépen látszik a Müller-kráter és a belőle kiinduló kráterlánc. Egyébként az archívumban nem található erről a kráterről rajz vagy leírás.

Puha Emil fiatal kora ellenére már rutinos észlelőnek számít. Most két rajzot küldött, melyeket még augusztusban készített.

Augusztus 18-én a Vendelinus, 19-én pedig a Messala-kráter került távcsővégre. Emil most is a kis 70/700-as refraktorával észlelt. Az észlelések zenittükörrel készültek, ezért a kelet-nyugat irány felcserélődött. Kezdjük a Messala-kráterrel!

A Messala-kráter és tágabb környezete, ahogyan Puha Emil látta kis refraktorával

Messala-kráter

2008.08.19. Műszer: 70/700 refraktor, Colongitudo: 120,8°

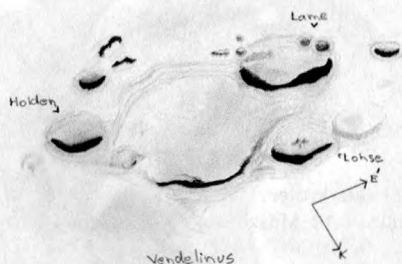
168x: Látványos terület a Hold északkeleti részén. A Messala egy viszonylag nagy, elnyúlt alakú kráter, melynek kráterfalában több (6–7) kisebb kráter található. A Messalát sok kisebb kráter övezi, melyek közül a leglátványosabb és legnagyobb a Schumacher nevű kráter, amely a Messalától északnyugatra helyezkedik el. Mivel közel van a terminátor, nagyon szépen látni a kráterfalat, illetve annak magasabb részeit. (Puha Emil)

Az AAK archívumában csak egyetlen leírás szerepel erről az objektumról, a szerencsi Klausz Zoltán tollából. Sajnos az észlelés dátuma és időpontja nincs megadva, csak annyit tudunk, hogy 16 nappal újhold után készült egy 15 cm-es Newtonnal és 200-szoros nagyítással. A leírás tömör és precíz, látszik, hogy nagy tapasztalattal bíró észlelő készítette.

200x: A Cleomedesnél nagyobb és laposabb gyűrűs síkság. Hossztengelye észak-

nyugat-délkelet irányú. Délkeleti csúcsánál kis peremkráter ül a falon. Északnyugati oldalához csatlakozik a Schumacher, majd ehhez a kis Carrington. A Messala és Schumacher érintkezésénél egy nagyobb és egy kisebb peremkráter látható. A Messalától északkeletre három kisebb-nagyobb kráter található egy sorban. A Messala átellenes oldalán két piciny kráter és egy ezeknél jóval nagyobb kráter helyezkedik el háromszög alakban. (Klausz Zoltán)

Puha Emil augusztus 18-án készült rajza és leírása a Mare Fecunditatis délkeleti szélén, a Langrenus-krátertől délre fekvő hatalmas Vendelinus-romkráterről készült. Ennek a romjaiban is impozáns kráternek az átmérője nagyjából 150 km.

A Vendelinus-kráter Puha Emil szerint. A rajz zenittükörrel készült

Vendelinus-kráter

2008.08.18. Műszer:70/700 refraktor, Colonigudo: 108,3°

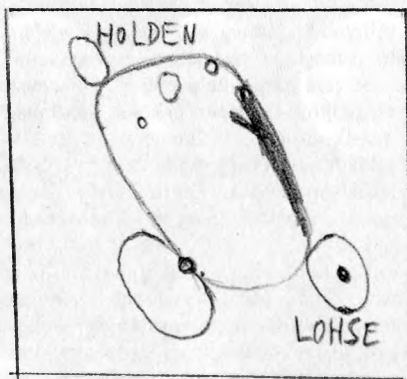
168: Feltűnő krátercsoport a Hold keleti részén. Legnagyobb tagja a Vendelinus, amelyhez az összes többi kráter kapcsolódik. Északon a Lame és a Lohse, délen pedig egy valamivel kisebb kráter, a Holden. Az északi kráterpáros a leglátványosabb: a Lame falában nagyon szépen látni két kisebb krátert, a Lohse-ban pedig könnyen kivehető a központi hegycsúcs. (Puha Emil)

A Vendelinus-kráterről több észlelés található az archívumban. Az AAK archívumában négy leírást találtam, ebből kettőt Szentmártoni Béla, egyet-egyét pedig Hevesi Zoltán és a fentebb már bemutatott Klausz Zoltán készített. Szentmártoni Béla első leírása és kis vázlatrajza 1968. november

6-án, éppen negyven évvel ezelőtt készült. A használt műszer az a kis 63/445-ös Clark optikájú refraktor volt, melyet Béla több mint húsz évig használt. Nagyon fontos tudni, hogy ebben az időben az elérhető nyomdatechnika nem állt azon a színvonalon, mint ma, és így az akkori rajzok is inkább csak vázlatoknak tekinthetők. A lényeg a leírás készítése volt. Ez az észlelési módszer – csak néhány vonalból álló vázlatrajz leírással – nagyon gyors és praktikus.

Most nézzük, miként látta Szentmártoni Béla a Vendelinust negyven évvel ezelőtt, két nappal tehehold után:

„Sima, egyenletes talaj. Falak alig vannak, inkább a krátertalaj tűnik alacsonyabbnak süllyedtnak. Egy tetókráterecske van az északkeleti falon. A nyugati fal árnyékának déli végéhez közel kis sötét vonal nyúlik ki ferdén. A talaj déli végében egy nagyobb és kettő apró kráter látható. A Lohse központi csúcsa jól látszik.”

Szentmártoni Béla vázlata a Vendelinus-kráterről

Néhány évvel később Béla visszatért ehhez a kráterhez és egy részletesebb rajzot és leírást készített. A műszer ezúttal 19,2 cm-es Newtonja volt, 157-szeres nagyítással.

„Elég nagy s meglehetősen szabálytalan alakú gyűrűs síkság. Talaja sík, falai nem magasak. A talaj déli végénél van egy kis kráter, beljebb a talajon tőle északkeletre egy még kisebb, emellett közvetlenül kelet felől egy egészen parányi. A délnyugati

Ahogyan a művész látta 1989. január 25-én (Sápi Csaba festménye a Langrenus–Vendelinus párosról)

falrészből kisebb kiugrások nyúlnak ki a talajra. A Vendelinus egész krátercsoportot képez három kisebb kráterrel. Az északkeleti sarkánál lévő Lamé a legnagyobb, s egészen rányomul a Vendelinus talajára. Egy kisebb gyűrűs síkság látványával bír, talaja nagyon egyenetlen. Nyugati fala két helyen kiemelkedően magas, itt szélesebb az árnyék a talajon. A Vendelinus délkeleti oldalánál van a Holden, mely hosszúkás, mély kráter. Észak-északnyugati oldalánál fekszik a Lohse, mely kerek kráter központi csúccsal.”

Klausz Zoltán szintén a fogyó fázisnál észlelt 15 cm-es Newtonjával, 120-szoros nagyítással. Tőle az alábbi leírás található az AAK archívumában: „Szabálytalan alakú, a Langrenusnál valamivel kisebb gyűrűs síkság. Falai vékonyak, „törekenyeknek” látszanak. Nyugati fala meglehetősen egyenes, kisebb kiugrásokkal. E fal belső oldalán egy fantomszerű kráter ül. Ugyanilyen kráter található a talaj déli részében, de ez elesebben látszik.”

Hevesi Zoltán a mindössze 1,8 napos holdsarlón végezte észlelését a Vendelinus-kráterről egy 5,4 cm-es refraktórral, 103-szoros nagyítás mellett: „Nagyméretű lapos kráter, alacsony töredezett falakkal. A talaj északi és déli végében egy-egy kisebb kráter látszik. Keleti részén pedig egy kis kerek folt, mely elég világos színű. Délnyu-

gatról a közepes méretű Holden-kráterrel érintkezik.”

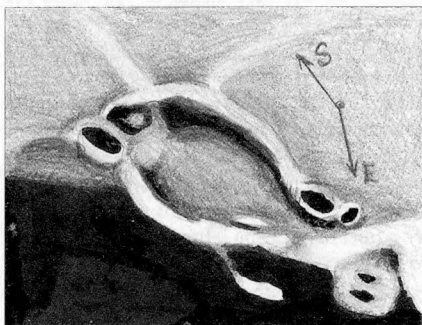
A Meteor Hold-archívumában szépszámú Vendelinus-észlelésre bukkanhatunk. Lásunk most két szép rajzot és egy fotót! Az első rajzot még 1989. augusztus 18-án készítette a kecskeméti Sápi Csaba egy 20 cm-es Newtonnal. Ez igazából nem is rajz, hanem festmény. Mintha százötven esztendővel ezelőtt született volna egy neves illusztrátor kezétől. Bár a Meteor nyomdai kivitele sokat javult az elmúlt húsz évben, de bizonyos, hogy nem tudjuk visszaadni, mennyire szép ez a rajz. Sápi Csaba leírát is készített, de az inkább csak a Langrenusról szól.

1997. január 25-én Sánta Gábor is lerajzolta a Vendelinust 50/350-es refraktorával, 100-szoros nagyítással. Gábor, aki egyébként az egyik legsokoldalúbb észlelőnk, rajzához leírát is mellékel:

„A Furneriushoz hasonlóan ez is szögletes kráter, még a hegységek bezárt szöge is egyező. Alakja valójában hatszögletes. A Vendelinus kicsit romkrátterszerű, mivel belső részét láva tölti ki. Több érdekes alakzat is van a környékén. A nyugati fal északkeleti végénél két kráter vehető észre, mögöttük (a terminátor irányában) hegyvidék van. Mélyen az árnyékos részbe nyúlik egy fennsík, melyen két árnyékos mélyedés látszik. A kráter déli végében egy nagy lapos kiemelkedés vehető ki nagyon gyengén.

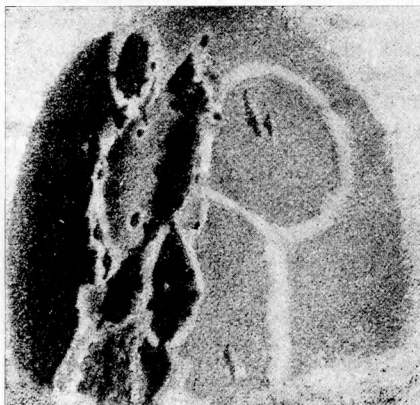
Mogyorósi Imre fotója 1988. szeptember 27-én 22:00 UT-kor mutatja a Vendelinust és környezetét (a képmező bal oldalán a Langrenus, jobbra a hatalmas Petavius látható). A felvétel 110/1650-es Zeiss AS refraktorral készült Orwo NP 27 filmre, 1 s expozícióval

Sánta Gábor egy kis 50/350-es Turisztta! észlelte a Vendelinust 1997. január 25-én

Található itt egy kisméretű kráter, a főkráter déli falán. Van egy érdekes hegység-maradvány a keleti fal mellett, mely igen vékony és rövid. Eltemetett terasz maradványa lehet.”

Befejezésül egy igazi archív rajz következik a XIX. század végéről. Az egykori kiskertali csillagvizsgálóban végzett csillagászati megfigyeléseket Marczell György (1871–1943) meteorológus. A Vendelinus-kráterről szép rajzot készített 1891. augusztus 21-én az akkor húsz esztendőes egyetemista fiatalember. A rajz Wonaszek Antal *A kiskertali csillagda tevékenységéről 1893. októbertől 1895.*

A Vendelinus 1891. augusztus 21-én. Marczell György rajza a kiskertali csillagvizsgálóban készült, 9–11^h között

októberig c. művének képmellékletében jelent meg. Ebben a kötetben számos Hold-leírást is olvashatunk, melyek feltehetően Wonaszek tollából származnak. Sajnos a Vendelinus-rajzhoz nem kapcsolódik leírás, holott igazán jól kapcsolódna mostani rovathoz. De ne legyünk telhetetlenek!

Görgei Zoltán